

Павленко В.В. Педагогічні передумови розвитку креативності особистості/ В.В. Павленко // Андрогогічний вісник. – Житомир, 2016. – Випуск 6. – С.155–162.

УДК 372.4

Павленко В.В.,

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

Педагогічні передумови розвитку креативності особистості

У статті проаналізовано особистісні якості, властиві креативним людям: незалежність, «відкритість розуму», висока толерантність до невизнаного, розвинені естетичні почуття, асертивність та ін. Виділено передумови розвитку креативного потенціалу людини: розвиток креативної грамотності, накопичення і систематизація того запасу інформації, на основі якої можна творити щось нове, а також вдосконалення навичок, необхідних для відповідного виду діяльності. Висвітлено основні психологічні умови, що сприяють розвитку креативності: психологічна безпека та психологічна свобода. Запропоновано різні методики вивчення історичного портрета особистості для розвитку креативного потенціалу учнів.

Ключові слова: креативність, креативний потенціал учнів, розвиток креативності, креативна грамотність, асертивність.

В статье проанализированы личностные качества, присущие креативным людям: независимость, «открытость ума», высокая толерантность к непризнанному, развитие эстетического чувства, асертивности и др. Выделены предпосылки развития креативного потенциала человека: развитие креативной грамотности, накопление и систематизация того запаса информации, на основе которой можно создавать что-то новое, а также совершенствование навыков, необходимых

для соответствующего вида деятельности. Освещены основные психологические условия, способствующие развитию креативности: психологическая безопасность и психологическая свобода. Предложены различные методики изучения исторического портрета личности для развития креативного потенциала учащихся.

Ключевые слова: креативность, креативный потенциал учащихся, развитие креативности, креативная грамотность, асертивности.

The article analyzes the personal qualities of creative people: independence, "open mind" to the unrecognized high tolerance, developed aesthetic sense, assertiveness, and others. Preconditions of development of creative potential of man, such as development of creative literacy, accumulation and systematization of information for creation new, are distinguished. The basic psychological terms of development of creativity are adopted. The different models of study of historical portrait of personality for development of creative potential of pupils are offered.

Key words: creativity, creativity development, pupils' creative potential, extracurricular learning activity.

Креативність особистості – це властивість, яка належить до великої п'ятірки (*big five* – модель особистості людини) рис особистості, обґрунтованість яких багаторазово підтверджувалася в дослідженнях, виконаних у різних соціокультурних умовах. Ця якість виражається в готовності сприймати й освоювати щось нове, що з'являється в оточенні людини; актуалізується при виникненні протиріч між реальністю й системою уявлень.

Концептуальні положення про сутність, структуру креативності, закономірності її формування і розвиток висвітлені у працях Дж. Гілфорда, С. Девіса, Т. Емабайла, Д. Лаверта, А. Маслоу, К. Роджерса, Р. Стернберга, Е. Торренса, К. Урбана, Дж. Хейса та ін.

А. Маслоу розглядає креативність як якість, що може бути застосована в будь-якій життєвій ситуації. Відповідно до його теорії, креативність – це якість, яка властива всім із народження, але більшість втрачає її під впливом середовища [7].

За визначенням польського педагога К. J. Szmidta, креативність відноситься до *діяльності* суб'єкта, у результаті якої виникає новий продукт. Креативність, як важлива людська якість, – це винахідливість, виникнення ідей або здатність придумати багато рішень проблемних питань; генерування нових, цінних ідей та концепцій. Креативність може виявлятися на високому рівні в різних сферах людської діяльності протягом життя [2, с. 8–10].

Мета статті – проаналізувати особистісні якості, які властиві креативним людям, описати різні методики вивчення історичного портрета особистості для розвитку креативного потенціалу учнів.

При вивченні біографій людей, що досягли значних успіхів у мистецькій та науковій діяльності, привертає увагу те, що оточуючі характеризують їх як «великих дітей». Це одне із зовнішніх проявів високого ступеня відкритості до нового досвіду. Психолого-педагогічні технології розвитку креативності зазвичай носять ігровий характер, мають на увазі дію «начебто». Крім відмови від звичних розумових образів, гнучкості, уміння шукати незвичайні асоціації, креативність вимагає толерантності щодо невизначеності [6].

Креативні люди комфортно почувають себе в ситуаціях, за яких немає вичерпної інформації, точних правил дії, коли перспективи подальшого розвитку подій не відомі. Ті ж, у кого креативність виражена мало, переживають у таких ситуаціях сильний дискомфорт і тривогу, прагнуть уникати їх.

Відзначимо деякі особистісні якості, властиві креативним людям [3]:

- *незалежність* – особистісні стандарти для креативних людей вищі за стандарти групи; оцінки й судження їхньої діяльності відрізняються неконформісткістю;

- *«відкритість розуму»*— готовність повірити своїм і чужим фантазіям; сприйнятливість до нового і незвичайного;
- *висока толерантність до невизнаного*, що не піддається розв'язанню, конструктивна активність у таких ситуаціях;
- *розвинені естетичні почуття*— прагнення до краси.

Ще одна особистісна якість, важлива для того, щоб креативний потенціал людини виявився реалізованим, – *асертивність* [5]. Ця якість характеризує готовність людини робити все по-своєму, навіть якщо це йде врозріз із думкою і прикладом оточуючих, упевненість у собі, неподатливість маніпуляціям, схильність до вільного самовираження.

Під час обстеження обдарованих дітей учені виявили такі характеристики [10, с. 265–266]: здатність ризикувати, дивергентне мислення, гнучкість у мисленні й у діях, швидкість мислення, здатність висувати оригінальні ідеї, багата уява, уміння сприймати неоднозначні речі, естетичні цінності, розвинена інтуїція.

На основі узагальнення великої кількості ознак, що характеризують креативну особистість, С. А. Davis виділяє такі якості [1]:

1. Усвідомленість – сприйняття себе як креативної особи, особистості, здатної створювати щось нове.
2. Оригінальність – гнучкість в ідеях і думках, винахідливість, готовність оскаржувати припущення, діяти, виходячи з принципу «А що, якщо?»
3. Незалежність – упевненість у собі, управління своєю поведінкою на основі внутрішніх цінностей та критеріїв, уміння протистояти зовнішнім вимогам.
4. Схильність до ризику – готовність створити щось нове, навіть якщо це може призвести до несприятливих наслідків, стійкість до невдач, оптимістичність.
5. Енергійність – захопленість, безпосередність.
6. Артистичність – виразність, естетичні інтереси.

7. Зацікавленість – широта інтересів, допитливість, схильність до експериментування.

8. Почуття гумору – грайливість.

9. Потяг до складності – інтерес до незрозумілого і таємничого, терпимість до двозначності, безладу, поєднання несумісного.

10. Неупередженість – сприйнятливість до нового, до інших точок зору, ліберальність.

11. Потреба в самоті – рефлексивність (схильність до самоусвідомлення), здатність працювати одному, наявність внутрішніх потреб, які зазвичай не розкриваються перед оточуючими.

12. Інтуїтивність – проникливість, можливість бачити невидимі зв'язки і відносини, спостережливість.

Слід зазначити, що не завжди креативність, навіть у поєднанні з особистісними якостями, призводить до того, що людина створює креативні продукти діяльності, які мають споживчі якості. Можливий варіант, коли креативність залишається «річчю в собі», що виявляється лише в мріях, ніяк не пов'язаних із дійсністю. У зв'язку з цим психологи виділяють «наївну» й «культурну» креативності [13].

У першому випадку – це здатність створювати щось нове, що наявне у більшості дітей, і яка найчастіше згасає у міру дорослішання. У другому випадку – це здатність до продуктивної креативності, яка ґрунтується як на досвіді, так і на інтелектуальних здібностях.

Більшість людей комфортно почувають себе в знайомих ситуаціях і піддаються контролю, коли точно зрозуміло, як слід діяти, щоб отримати той чи інший результат. Коли такі люди опиняються в новій, незвичній ситуації, вони відчують дискомфорт і тривогу.

У них виникає потреба залишити цю ситуацію або структурувати її, перетворити на зрозумілу та передбачувану. Фактично таке структурування в більшості випадків зводиться не до того, що видозмінюється ситуація (у багатьох випадках це в принципі неможливо). У результаті ситуація починає

сприйматися як більш структурована й передбачувана, ніж вона є насправді. З одного боку, людина на основі стереотипу чи аналогії з іншою ситуацією припускає, до яких наслідків вона призведе (такі припущення не завжди виявляються обґрунтованими). З іншого боку, таке сприйняття перешкоджає можливості побачити власні можливості вплинути на цю ситуацію, варіанти її результатів та ін. Це відповідає шаблонному, некреативному світосприйняттю. Ситуації новизни й невизначеності дискомфортні для його носія, а поведінка в них найчастіше є не зовсім адекватною.

К. Роджерс описує креативність як тенденцію до самоактуалізації та володіння сильною мотивацією і наявністю середовища, що надає всі можливості для розвитку [9].

К. Роджерс [9] сформулював дві основні психологічні умови, що сприяють розвитку креативності:

1. Психологічна безпека, що досягається за рахунок визнання безумовної цінності індивіда та відсутності зовнішнього оцінювання результатів його праці.

2. Психологічна свобода, що досягається через повне самовираження думок та почуттів.

Для *некреативної людини* найбільш прийнятною є ситуація *врівноваженості* внутрішнього стану й умов зовнішнього середовища. Перебуваючи в такій «рівновазі», людина за власною ініціативою прагне її не порушувати. А коли життєві обставини починають змінюватися, активність людини спрямована на те, щоб відновити цю «рівновагу» не стільки шляхом активної зміни ситуації, скільки пристосуванням до неї. Такі люди керуються принципом «вирішуємо проблеми у міру їх надходження».

Натомість креативні особистості характеризуються тим, що не прагнуть перебувати в стані гармонії з довкіллям, а, навпаки, схильні до активного порушення рівноваги між собою і тим, що їх оточує. Вони схильні активно перетворювати середовище, а не пасивно пристосовуватися до нього.

Можна стверджувати, що креативність у цьому плані є протилежністю адаптації: вона є не стільки пристосування до зовнішніх умов, скільки їх активною зміною.

У цілому слід зазначити, що психологічні передумови, які лежать в основі креативності, мають складний і системний характер та включають у себе як характеристики мислення, так і набір особистісних якостей, що створюють умови для їх поведінкового прояву.

Відзначимо деякі передумови розвитку креативного потенціалу людини: розвиток креативної грамотності, накопичення і систематизація того запасу інформації, на основі якої можна творити щось нове, а також удосконалення навичок, необхідних для відповідного виду діяльності [11].

Креативна грамотність полягає у володінні базовими прийомами пошуку, аналізу, продуктивного опрацювання інформації, від якої залежить ефективність творчої діяльності [8].

Слід створювати атмосферу, яка сприяє розвитку креативності. Ключова характеристика цієї атмосфери – відсутність критики на стадії народження ідей, що дозволяє подолати внутрішні обмеження, які перешкоджають тому, щоб побачити проблему в новому ракурсі.

Шанси на креативне вирішення завдання зростають, якщо вдається побачити аналогії між ним та іншими проблемними ситуаціями, навіть якщо вони на перший погляд і не подібні між собою.

Розглянемо роль учителя у розвитку креативності школярів на уроках історії. Для розвитку креативності школярів під час уроків історії дуже важливо мати знання про історичних діячів, від яких залежить доля цілого народу або навіть народів усієї земної кулі. Важливо, щоб кожна історична особистість була розкрита повно і правдоподібно. Вивчення особистості в історії важливо тому, що більшість людей, які увійшли в історію, захищали й захищають інтереси певних груп людей, станів, партій, класів.

Багато історичних постатей на все життя залишалися прихильниками якоїсь однієї ідеї. Одні змінювали їх через усвідомлення та інтерпретацію

реалій, інші ж – тому, що їх змушували це зробити, треті – щоб слідувати державній політиці. Очевидним стає важливість вивчення історичного портрета особистості на науковій основі. Учителю важливо створити креативне середовище для цієї роботи.

Пропонуємо таку схему опису історичного портрета особистості:

- запам'ятовування прізвища, імені та по батькові особи;
- ознайомлення з етапами, періодами та змістом діяльності історичної постаті;
- засвоєння ідейно-теоретичних (політичних, релігійних, педагогічних, творчих та ін.) платформ особистості;
- з'ясування, чиї інтереси на тому чи іншому етапі дана особистість захищала;
- виділення креативних ознак особистості;
- вивчення оцінок особистості її сучасниками й сучасними істориками (політологами).

На наш погляд, такий план опису історичного портрета діяча може виконати лише підготовлений клас, у якому основний контингент учнів без нагадування вдається до поповнення знань із додаткових джерел та літератури. В умовах необхідності розвитку креативного потенціалу всіх учнів незалежно від рівня їх підготовленості, ми розробили план історичного портрета особистості, який, на наш погляд, більш зрозумілий і доступний школярам загальноосвітнього закладу.

План історичного портрета особистості

1. Характер епохи та історичних подій.
2. Біографічна довідка історичного діяча.
3. Шлях у велику політику або інший вид діяльності.
4. Основні риси характеру та їх роль у діяльності.
5. Позитивне й негативне в діяльності.
6. Обставини смерті.
7. Історична пам'ять про діяча.

Під час вивчення історії часто виникає необхідність у порівнянні двох історичних особистостей, які жили в одну або в різні історичні епохи.

Алгоритм

Риси характеру → Мета життя → Чи досяг мети?

Алгоритм дозволяє в доступній формі викласти невідомі учням факти з їхнього життя й діяльності, підвищує інтерес до історичних особистостей. Для виконання цього алгоритму учні змушені здійснити пошук додаткового матеріалу, що підвищує їх кругозір і вчить орієнтуватися в пошуках необхідної інформації. Завершується робота знаходженням спільного й відмінного в діяльності історичних особистостей.

Залежно від поставленої мети уроку можна використовувати будь-яку із запропонованих моделей вивчення історичного портрета особистості для розвитку креативного потенціалу учнів.

Аналіз теоретичних досліджень із питань розвитку креативності особистості дозволив нам зробити висновок про те, що креативність є не лише психологічним, але й педагогічним явищем, тому що від механізмів, які сприяють розвитку креативності, залежить активність особистості.

Література

1. Davis C.A. Portrait of the Creative Person / C.A. Davis // The Education Forum Volume. – 1995. – S. 59–4.
2. Szmidt K.J. ABC kreatywności /K.J. Szmidt. – Difin, Warszawa, 2010. – S. 8–10.
3. Барышева Т.А. Креативный ребенок: Диагностика и развитие творческих способностей / Т.А. Барышева, В.А. Шекалов. – Ростов-на-Дону, 2004. – 416 с.
4. Грецов А.Г. Тренинг креативности для старшеклассников и студентов / А.Г. Грецов. – СПб. : Питер, 2008. – 208 с. – С. 28–33.
5. Каппони В. Сам себе психолог / В. Каппони, Т. Новак. – СПб., 1995. – 224 с.

6. Кинг Л. Тесты на креативность / Л. Кинг. – СПб., 2005.
7. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1997. – 430 с.
8. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема / В.В. Павленко // Проблеми освіти : наук-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2015. – Вип. 85. – С. 152–158.
9. Роджерс К. Творчество как усиление себя / К. Роджерс // Социальная работа. – М., 1992. – Вып. 5. – С. 29–73.
10. Слуцкий В.М. Одаренные дети / В.М. Слуцкий, Г.В. Бурменская. – М. : Прогресс, 1991. – 381 с.
11. Солсо Р. Когнитивная психология / Р. Солсо. – СПб. : Питер, 2006. – 592 с.
12. Фопель К. Энергия паузы. Психологические игры и упражнения / К. Фопель. – М. : Генезис, 2002.
13. Юркевич В.С. Одаренный ребенок: иллюзии и реальность : книга для учителей и родителей / В.С. Юркевич. – М. : Просвещение, 1996. – 136 с.